

A megtalált tisztikar

Bona Gábor

Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.

Heraldika kiadó, Budapest. I.-II. kötet 1998., III. kötet 1999., 531, 745, 564 o.

Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc a közvélemény számára a nemzeti múlt egyik legkedveltebb időszaka. A kor-szak a kutató történész számára is bőven tartogat még kihívásokat, bár felmerülhet a kérdés, mit lehet még hozzátenni a másfél évszázados történeti irodalomhoz, hol lehet találni eddig még nem kutatott témát, vagy éppen még senki által fel nem dolgozott forráscsoport alapján kritikai észrevételekkel finomítani, esetleg átfogalmazni a történeti irodalomban, a nemzeti mitológiában szereplő elméleteket, toposzokat. 1998. és 1999. a 19. századi magyar történelemmel foglalkozó historikusok számára majdhogynem ideális éveknak számítottak, sorra jelenhettek meg az új munkák, emellett pedig az sem lényegtelen, hogy a másfél százados évforduló kapcsán a nagyközönség figyelme is a szakma felé fordult. A hatalmas könyvtermés újabb feladatot jelent, a napvilágra került adatokat, forrásokat feldolgozva az erre hivatott történész, történész csoport elkészítheti a „nagy év” hiteles monográfiáját. Ehhez a jövőbeli munkához nyújt nélkülözhetetlen segítséget Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848-49. évi szabadságharcban* című munkája.

Bona Gábor egy trilógia végére érkezett, amelynek első két kötete, a *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49* 1983-ban és 1987-ben, majd a *Kossuth Lajos kapitányai* 1988-ban jelent meg. A trilógia egyre vastagodó kötetiből a kutatók elé tárul a szabadságharc szinte teljes tisztikara. A három mű értéke igazában az egységben, a teljességre törekvésben lelhető fel. Ezáltal válik a munka a szabadságharc katonatörténetének „Nagyivánjává”. Bizton állíthatjuk, hogy Bona Gábor tollából a 150 éves évfor-

duló könyvtermésének egyik legmaradandóbb és legértékesebb könyvét vehettük kezünkbe. Külön kell szólni a kötet igényes kiviteléről, amely a szerzőn túl a kiadó szakmai munkáját is dicséri.

Bona Gábor kutatásai során a források tekintetében igyekezett a lehető legteljesebb adatgyűjtést végezni, a levéltári anyag mellett a források között találjuk az elmúlt 150 év történeti munkáit, memoárjait, valamint a múlt század jelentősebb folyóiratait. A tisztikar elemzésének alapvető forrását a szerző a Bécsi Hadilevéltárban találta meg, ugyanis itt fennmaradtak a szabadságharc leverése után az osztrák hadseregbe közlegényként besorozott honvédtisztek személyi nyilvántartó lapjai. A nyilvántartó lapok adatai alapján megállapítható az adott személy születési helye, ideje, vallása, képzettsége, katonai előmenetele. A hadnagyi garnitúrával foglalkozó kötetek sajátossága és egyben erőnye, hogy a nevek és a vonatkozó életrajzi adatok mellett feltünteti a pontos hivatkozási helyet, ezzel a forrásmegjelöléssel az előző munkákban nem találkozhattunk.

A szerző szakított az eddig megszokott felépítéssel, és egy rövid előszót leszámítva a kötetekben előforduló tisztekről nem készített külön tanulmányt. Ezt azzal indokolta, hogy az előző munkáiban bemutatta a honvédsereg szervezőtörténetét, a tisztikar kialakulásának folyamatát, a szabadságharc válságperiódusainak a tisztikarra gyakorolt hatását. Véleményünk szerint azonban ezen érvek nem magyarázzák meg azt a minőségbeli különbséget, ami az előző köteteknek a tisztikar adott részének összetételét elemző fejezetei és a jelen munka előszava között fennáll. Az elemző fejezet elmaradása jelentős hiányossága a munkának, e nélkül ugyanis a kötetet használó történész nem mindig tudja pontosan megállapítani, hogy az általa vizsgált személyre vonatkozó adatok a teljes főhadnagyi, hadnagyi garnitúrát tekintve milyen gyakoriak voltak. Emellett az érdeklődő nem történész olvasó számára is kissé kevesebbet mond a munka, hiszen an-

nak lapjait – az eddigiektől eltérően – csak mint életrajzi lexikont forgathatja.

A három kötetet böngészve körülbelül 8600 hadnaggyal és főhadnaggyal találkozhatunk. A szerző a tisztek döntő többségéről rövid életrajzot közöl, egyes esetekben azonban a néven túl nem sikerült más adatot találnia. Az életrajzok az adott személy születési és halálozási adatai mellett kiemelve tartalmazzák a képzettségre, vallásra, családi állapotra vonatkozó információkat. A szabadságharc alatti tevékenységről külön bekezdésben esik szó, a szerző kitér a honvédseregbe való bekerülés körülményeire, a szabadságharc alatti szolgálati helyekre, az esetleges kitüntetéscskére. A szerző lehetőség szerint foglalkozik a hadnagyok, főhadnagyk 1849 utáni sorsával is.

A kötetben szereplő hadnagyok és főhadnagyk életrajzi adatai több tekintetben eltérnek az előző években publikált és elemzett magasabb katonai rangban szolgáló tisztektől. A nemesi származásúak a főtisztek 77%-át adták, a hadnagyi, főhadnagyi karban ehhez képest csupán 50%-kal voltak jelen. A nemesek többségét a köznemesi réteg adta. A származás az előrelépést is kedvezően befolyásolhatta, a megyei alakulatok tisztszjei között gyakran találkozhat a kutató az adott megye befolyásos családjainak sarjaival, a Honvédelmi Minisztériumnak címzett megyei kinevezési előterjesztésekben nemtelenek ezzel ellentétben csak abban az esetben fordulnak elő, ha katonai múltjuk alapján a megyei elit hadviselésre alkalmasnak találta őket. A szerző véleménye szerint a polgári származású jelöltek azonban a tisztkarba való bekerülésük után a nemesi származású társaikkal megegyező eséllyel pályázhattak az előléptetésekre.

A hadnagyok, főhadnagyk körülbelül 50%-a tartozik a honvédseregbe beállót fiatal jurátushallgatók, 30-35%-a pedig a volt császári-királyi altisztek, hadapródok közé. A császári altisztek tehetségesebb, sikeresebb részét, hasonlóan a harcokban kitűnt jurátus fiatalokhoz a kapitányi rangban szolgálók között találjuk. A jurátus gyűjtőfogalomként értendő, a jogászhallgatókon túl a szerző ide sorol valamennyi fiatal, felsőfokú tanulmányokat folytató vagy pályakezdő értelmiségit.

A forradalmi hadsereg megteremtésekor az előléptetés egyik természetes feltétele a katonai műveltség, a rátermettség volt, mivel nem sikerült kiállítani megfelelő számú végzett katonatisztet, az alsóbb rendfokozatokban egyre nagyobb arányban voltak jelen a civil életből katonává, tisztté avanzsált személyek. A szerző észrevétele szerint az előképzettségük szempontjából külön kategóriát jelentenek a volt vármegyei, állami és magán tisztviselők, akiknek számáról, a teljes garnitúrában való részesedéséről sajnos pontos adatot nem közöl. A vármegyék 1848-49-es történetét tanulmányozva több példát találunk arra, hogy a tisztikar egy emberként nyilvánítja ki azon akaratát, hogy a megye nemzetőrcivel a harctérre vonul. Hasonló események történnék például Borsod, Heves és Nógrád megyében. Érdekes lenne egy előtanulmányból arra a kérdésre is választ kapni, hogy a tiszteletbeli nemzetőrtiszteknek megválasztott megyei nemesek milyen számban és milyen rangban maradtak a honvédsereg kötelékében. Ilyen megyei tisztviselő volt például Csanád megyében Gyöngyös János is. Életrajzát, amely példaértékű lehet ebben a kategóriában, azért érdemes ismertetni, mert adatai nem szerepelnek a vonatkozó kötetben, itt csupán nevét találhatjuk meg. Gyöngyös bölcsészeti és törvénytudományi tanulmányokat végzett. 1821-ben állt szolgálatba Csanád megyében, 1848-ig mint írnok és tiszteletbeli aljegyző tevékenykedett. 1848-49-ben a Csanád által kiállított gyalogos nemzetőrszázad századosaként (?) az aradi ostromseregben tartózkodott. A szabadságharc leverése után 1849 és 1858 között lajstromozó a makói vegyes szolgabíróságon, 1858-tól pedig a megye levéltárosa.

A történelmi irodalom toposzaihoz kapcsolódóan érdekes kérdést jelent a tisztikar nemzetiségi összetétele, hiszen főleg a háború után megjelent munkákban dominál az a kép, amely szerint a nemzetiségiek ellenállása vezetett a forradalom úgymond bukásához. Azt már az előző kötetekből megtudhattuk, hogy a tábornokok, törzstisztek, valamint a századosok többsége magyar származású volt (68,8 és 79,9 %). A szerző saját bevallása szerint a nemzetiségi hovatartozás

biztos meghatározásához nem rendelkezett megfelelő forrásokkal, ugyanis a kimutatások leggyakrabban nem tartalmaztak etnikai adatokat, gyakran pedig bizonyíthatóan tévesen jelölték meg a tiszt származását. Kérdés továbbá, hogy az önmagát a magyar politikai nemzet tagjának valló, de etnikailag valamely más nemzetiséghez tartozó személy valójában melyik kategóriába sorolható be. A szerző úgy látja az alacsonyabb rangfokozatok felé haladva fokozatosan növekszik a magyar származású tisztek száma. A hadnagyok és főhadnagyok között „vallásuk és születési helyük” alapján „több százan németek, több százan lengyelek, mintegy negyvenen pedig olaszok lehettek”, emellett jelentős volt a zsidó, szlovák, román tisztek aránya, előfordulnak rutének és bunyevácok is. Ezen utóbbi felsorolt nemzetiségek mellett azonban nem szerepelnek még közelítőleges számok sem, hiszen a több száz igen széles, nem éppen egzakttá mennyiségi kategória.

A születési helyek vizsgálatakor a szerző megállapítja, hogy a magyar nemzetiségűek több mint fele a trianoni határokon kívül született, ennek okát a nemesség eloszlásának a török hódoltság alatt kialakult egyenlőtlenségek mellett abban látja, hogy a nemzetiségi mozgalmak által fenyegetett peremterületek magyar lakossága a honvédseregben átlagosnál nagyobb számban képviseltette magát. A századosi kar hasonló szempontú elemzésekor azt tapasztalta, hogy a vizsgált réteg egyenletesen oszlott el a történelmi Magyarország területei között. A két megállapítás között nem kell feltétlenül elentmondást keresni, hiszen az előbbi csak a magyar származású hadnagyokra, főhadnagyokra, az utóbbi pedig a teljes kapitányi garnitúrára vonatkozik. Érdekes és szintén megválaszolatlan kérdés az, hogy a döntően nemzetiségi területről sorozott honvédek közül a tehetségesebbek milyen arányban emelkedhettek ki az altisztek, tisztek közé. Erdély és a Székelyföld speciális viszonyai miatt külön kellene a királyi Magyarország területére vonatkozó adatokat közölni, hiszen a teljes területre vonatkozó elemzés Székelyföld lokális felülreprezentáltsága miatt regionális arányeltolódásokat okozhat.

Az előszó megemlíti, hogy a hadnagyok és főhadnagyok között „viszonylag nagy számban” találunk 14-16 éves fiatalembereket, a századosok között pedig „nem ritka” a 17-19 éves tiszt sem. Az, hogy a „viszonylag nagy” pontosan mit jelent, nem ismerhetjük meg, de a „nem ritka” a *Kossuth Lajos kapitányainak* adatai alapján pontosan 62 főt, a teljes kapitányi garnitúra 3,5%-át tette ki. Kérdés lehet, hogy az összlétszám 3,5%-ára mondhatjuk-e, hogy nem ritka, nem helyesebb inkább az előfordul (ritkán előfordul) kifejezést használni. Nem akarunk „szörszálhasogatók” lenni, csupán arra szeretnénk ezzel a megjegyzéssel felhívni a figyelmet, hogy pontos adatok közlése nélkül egy nem teljesen egyértelmű szó használata az olvasó számára félreérthető lehet.

A *Kossuth Lajos kapitányai* című munkájában a szerző külön fejezetet szentelt a katonatisztek szabadságharc utáni sorsának bemutatására. A kapitányok 16%-át állították hadbírósság alá, és hét személyen hajtottak végre halálos ítéletet, 10%-ról bizonyíthatóan megállapítható, hogy 1849 után kényszerűsorozottként került át az osztrák hadsereg közlegényi állományába, de az 1988-ban még fel nem dolgozott források alapján a szerző ennek a számnak a többszörösét tartotta valószínűnek. 1988-ban a szerző külön ismertette az államigazgatásban jelentős tisztséget betöltő, a tudományos és irodalmi életben maradandót alkotó volt honvédtisztek neveit. Ezzel szemben a jelen munkában csupán két rövid bekezdés szól az 1849 utáni időkről. Belőlük megtudhatjuk, hogy a volt főhadnagyok, hadnagyok nagy számban fordultak elő a dualista monarchia különböző oktatási, egyházi, kulturális, közigazgatási, igazságszolgáltatási, ipari és kereskedelmi tisztségeiben. Mellettük azonban „sohan” a katonai pályán maradtak, amiben az osztrák kényszer is aktívan közrejátszott. A besorozottak sanyarú sorsában 1852-től enyhülés következett be, ugyanis a hadvezetés elrendelte az „ex-honvéd” megnevezés használatának a beszüntetését, és ezért az előmenetelnél nem volt szabad az 1848-49-es múltat hátrányosan figyelembe venni. Lehetővé tették a katonai szolgálat pénzben való megváltását is, a tiszti rangot elérték

pedig kiléphettek a szolgálatból. Sajnos a szerző által ismertetett adatokból az olvasó számára nem körvonalazódik, hogy a főhadnagyokat és hadnagyokat a szabadságharc leverése után milyen sors jellemezte, hogy mi történt velük pontosan, az az általánosító fogalmakból számszerűen nem tűnik ki.

Ezen észrevételek azonban nem csökkentik a munka jelentőségét, amelyről már most a megjelenésekor bizton állítható, hogy a magyar történetírás klasszikus adatai közé tartozik és fog tartozni. Az ismertetés első bekezdéseiben Nagy Iván genealógiai munkájára céloztunk, véleményünk szerint helytálló a hasonlat a magyar nemesi

családok nemzeti rendjét kutató nógrádi historikus és a szabadságharc tisztikarát fel dolgozó történész között. Amint a „Nagy-iván” után megjelent genealógiai művek kiindulási alapja a klasszikusnak számító előd munkája volt, úgy vált megjelenésének pillanatától megkerülhetetlenné az ismertetett munka is. Ezután a jövő kutatói, talán éppen Bona Gáboré a feladat, hogy az itt felhalmozott hatalmas információmennyiséget becégyazza a szabadságharc hadtörténetébe és a 19. századi magyar történelembe.

Pap József

Számunk szerzői

Almási Tibor	<i>történész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Anderlc Ádám	<i>történész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Babos Krisztina	<i>történész, MTA–SZTE Hispanisztika Kutatócsoport, Szeged</i>
Balogh László	<i>PhD-hallgató, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Dán Károly	<i>történész, Külügyminisztérium, Budapest</i>
Dcák Ágnes	<i>történész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Güntner Péter	<i>történész, Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest</i>
Hermann Róbert	<i>hadtörténész, Hadtörténeti Intézet, Budapest</i>
Hoffmann Zsuzsanna	<i>ókortörténész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Illikmann Anita	<i>PhD-hallgató, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Kecskeméti Károly	<i>történész-levéltáros, Párizs</i>
Kőfalvi Tamás	<i>történész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Kövér György	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Miskolczy Ambrus	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Nótári Tamás	<i>egyetemi hallgató, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Pap József	<i>történész, Eszterházy Károly Főiskola, Eger</i>
Semsey Viktória	<i>történész, Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest</i>
Szabados György	<i>történész, MTA–SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Szeged</i>
Szász Géza	<i>történész, SZTE Bölcsészettudományi Kar, Szeged</i>
Szénási Éva	<i>történész-politológus, SZTE JGYTFK, Szeged</i>
Urbán Aladár	<i>történész, ELTE, Budapest</i>
Völgyesi Orsolya	<i>történész, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest</i>
Zakar Péter	<i>történész, SZTE JGYTFK, Szeged</i>

A fordításokat BALÁZS PÉTER és NOVÁK GYÖRGY készítette.

CONTENTS

Essays

NÓTÁRI, TAMÁS <i>Medea Palatina</i> . Notes on Cicero's Caeliana with special regard to the person of Clodia	5
KÓFALVI, TAMÁS Sanctioning clauses in the charters of the Pécsvárad monastery as <i>locus authenticus</i> (1254-1526)	23
SZÁSZ, GÉZA The French state and the Protestants in the 17 th century — from toleration to prohibition	39
ZAKAR, PÉTER Haynau's clerical victims	62
HERMANN, RÓBERT The executions in 1849-1850	82
URBÁN, ALADÁR Remembering Count Lajos Batthyány	132
PAP, JÓZSEF „I was one of the passive resistance...”!? The county and its officials from the end of the Reform Period to the end of the Bach Era	159

Workshop

HOFFMANN, ZSUZSANNA Seneca on suicide	184
ALMÁSI, TIBOR The sentence-letter of Felicián Záh	191

Perspectives

SZÉNÁSI, ÉVA Looking for renewal (Two letters by Henri Bergson and Guglielmo Ferrero to Georges Sorel)	198
MISKOLCZY, AMBRUS Charles-Louis Chassin's (and Dániel Irányi's) dialogue with Edgar Quinet	203
DÁN, KÁROLY Béni Kállay and Hungarian imperialism. The remains of a diffident attempt	220

Recollection

Recollection

- The Hungarian war of independence through Spanish eyes:
March-October, 1849. Translated, edited, notes and foreword by
Ádám Anderle—Krisztina Babos—Anita Illikmann 249

Theory and method

- GÜNTNER, PÉTER
The nominal sources of property research at the turn of the cen-
tury 276

Debate

- KÖVÉR, GYÖRGY
Daybreak? Notes to a report on a conference 290

Beyond the Borders

- „...the Reform Era was not a beginning but a continuation.” In-
terview with Károly Kecskeméti by Ágnes Deák. 292
- Bibliographic of Károly Kecskeméti 298
- KECSKEMÉTI, KÁROLY
Basic freedoms in the reform plans of the Hungarian liberals
(1790-1848) 301

Reviews

- The Muslim sources of Magyar prehistory
(*Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. I/1. Edited by Ist-
ván Zimonyi. Magyar Őstörténeti Könyvtár, 10. Budapest, Balassi
Kiadó, 1997.*)
BALOGH, LÁSZLÓ 324
- On the latest volume of the Records of the Archbishopric of Eszter-
gom
(*Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Tomus Quartus. AB A. 1350.
AD A. 1358. Ad edendum praeparaverunt: Gabriel Dreska – Geysa
Érszegi – Andreas Hegedűs – Tiburtius Neumann – Cornelius Szovák
– Stephanus Tringli. Archivum Primatiale – Argumentum. Strigonii –
Budapestini, 1999.*)
SZABADOS, GYÖRGY 328
- The „Golden Age” of moderate liberals in Spain
(*Jose Luis Comellas: Isabel II. Una reina y un reinado. Barcelona, Ariel
Historia, 1999.*)
SEMSEY, VIKTÓRIA 332

New sources for the history of the 1832-36 session of the Hungarian Diet (<i>Deák Ferenc országgyűlési levelei 1833-1834. Edited, introduction and notes by Pál Sándor. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1997.</i>)	
VÖLGYESI, ORSOLYA	337
The officer corps found (<i>Bona, Gábor: Hadnagysok és főhadnagysok az 1848/49. évi szabadságharcban. Heraldika Kiadó, Budapest, I-II. kötet 1998., III. kötet 1999.</i>)	
PAP, JÓZSEF	341
<i>Authors</i>	345

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal.
Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

* * *

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé.
Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén.
A folyóirat előfizetési díja egy évre 1040 Ft. A lap ára egy szám megrendelése esetén 260 Ft+postaköltség, könyvesboltban 320 Ft.

* * *

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.; Balassi Könyvesbolt, II. ker., Margit utca 1–3.; Eötvös Könyvesbolt, V. ker., Kecskeméti u. 2.; Litca Kft., I. ker., Budavár, Hess A. tér 4.; Írók Boltja, Parnasszus Kft., Andrássy út 45.; Atlantisz Könyvesbolt, V. ker., Váci utca; ELTE BTK könyvtár, Piarista köz 1.; Osiris Könyvesbolt, V. ker., Veres Pálné u.

Szeged: Katedrális Bt.: Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27., Könyv- és Jegyzetbolt, Dugonics tér 12.; Móra Könyvesbolt, Kárász u. 5.; Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.; JGYTF Kiadó Jegyzetbolt, Boldogasszony sgt. 6.; Tolkien Könyvesbolt, Kossuth L. sgt. 1.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;
Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.
Nyíregyháza: Bessenyei György Tanárképző Főiskola jegyzetboltja,
Sóstói utca 31/B

Pécs: JPTE Iskolaszövetkezet Könyvesbolt, Ifjúság út 6.
Szombathely: Berzsenyi Dániel, Tanárképző Főiskola jegyzetboltja
Károli Gáspár tér

* * *

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület

6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon:62/454-000/31-85

e-mail:actas@jate.u-szeged.hu

<http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/actas/>

Felclős kiadó: Deák Ágnes

Olvasószerkesztő: Benkes Réka

Technikai szerkesztő: Lengyel A. Gábor

A borítót tervezte: Szekeres Ferenc

Nyomdai munkálatok: Délmagyarország Könyv-, Lapkiadó
és Nyomdaipari Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 700,- Ft

Előfizetőknek: 560,- Ft

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc történetének megírása lényegében már 1849 szeptemberében megkezdődött. ... Az osztrák feldolgozások – érthető módon – nemigen foglalkoztak az 1848-49-es szerb és román irtó hadjáratok történetével, s a cs. kir. hadsereg tisztjeinek ebben játszott szerepével. Annál többet emlegették a magyar „terrorizmust”, Lamberg altábornagy meggyilkolását, a magyar szélsőségesek törvénytelen és forradalmi lépéseit. A magyar fél munkáiban az olvasó sokkal több adatot lelt a nemzetiségi fölkelők által rendezett mészárlásokról, a kamarilla kétszínű működéséről, s a szabadságharc leverését követő osztrák bosszúhadjáratról.

Adatok hiányában azonban még a neves historikus, a kortársak adatait is hasznosítani próbáló Horváth Mihály is kénytelen volt bevallani: „...a kivégzettek nagyobb részének neveit közleni képesek nem vagyunk, részint, mivel azon korbeli hirdetések [hirdetmények] kezeinknél nincsenek, részint mivel maga a katonai uralom sem hirdette mind ki a kivégzettek neveit. A pesti és aradi haditörvényszékeken kívül az országnak külön vidékein 16 hadi törvényszék működött, melyek, bár több hazafiakat végeztek ki, neveiket azonban nyilvánosan nem közölték. Öt hiteles hírek szerint Pesten és Aradon is több agyonlövészek történtek, titkon, az Újépület és a vár belsejében. Erdélyből éppen nem bírjuk a kivégzett hazafiak neveit, holott szinte számosan estek hazafiúi hűségök áldozatául. Egyebek között 24 református lelkes lövetett volna agyon”.

Hermann Róbert tanulmányát számunk 82. oldalán olvashatják.